

АҚТӨБЕ ҚАЛАСЫ МЫСАЛЫНДА ҚАЛАЛЫҚ ОРТАДА ДЕМАЛЫС АЙМАҚТАРЫН ҚҰРУ СТРАТЕГИЯСЫ

МОМЕНОВ Б.М. , БАРБОСЫНОВА Г.Е. * , КУЗНЕЦОВА Ю.Н.

Моменов Боранбай Мурзагалиевич – Педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан.

E-mail: momenovbm@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4606-4072>

***Барбосынова Гаухар Ералиевна** – Магистр, аға оқытушы, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті Ақтөбе қ., Қазақстан.

E-mail: barbosynova.gauhar@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9273-5914>

Кузнецова Юлия Николаевна – Магистр, аға оқытушы, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан.

E-mail: ykuznetsova@zhubanov.edu.kz, <https://orcid.org/0009-0000-1556-0156>

Аңдатпа. Мақалада Ақтөбе қаласының (Қазақстан) ландшафттық құрылымында демалыс аймақтарын құруға және рекреациялық кеңістіктерді жобалауға бағытталған стратегиялық тәсілдер қарастырылады. Бұл бағыттар қалалық тұрғындардың өмір сүру сапасын арттыруға арналған. Устойчиві даму қағидаттарына, биодизайнға және қалалық ландшафттардың көпфункционалы болуына ерекше көңіл бөлінеді. Сондай-ақ аймақтың климаттық, әлеуметтік-мәдени және экологиялық ерекшеліктері ескеріліп, жергілікті жағдайларға бейімделген жобалау принциптері ұсынылады. Урбандалу мен климаттық өзгерістер жағдайында Орталық Азияда жайлы және орнықты қалалық орта қалыптастыру өзекті мәселеге айналады.

Мақалада тиімді демалыс аймақтарын қалыптастырудың негізгі аспектілері егжей-тегжейлі талданады. Атап айтқанда:

- табиғи жағдайларға бейімделу үшін құрғақшылыққа төзімді фитоценоздарды және инновациялық су үнемдеу технологияларын енгізу;
- рекреациялық кеңістіктердің әлеуметтік қолжетімділігі мен инклюзивтілігін қамтамасыз ету;
- биологиялық әртүрлілікті сақтау мақсатында экологиялық дәліздер құру.

Жұмыста бірқатар инновациялық шешімдер ұсынылады: жауын-шашын суларын жинау және қайта пайдалану жүйелері, тік көгалдандыру технологиялары, қоршаған ортаның параметрлері реттелетін микроклиматтық аймақтар құру.

Мақалада қала құрылысы тәжірибесін жергілікті мәдени-тарихи дәстүрлермен және табиғи-климаттық ерекшеліктермен интеграциялау мәселелеріне де ерекше назар аударылады. Зерттеу рекреациялық кеңістіктерді дамытуға арналған тұжырымдамалық үлгіні ұсынады, ол жобалаудың экологиялық, әлеуметтік және технологиялық аспектілерін үйлестіреді.

Түйін сөздер: ландшафттық сәулет, демалыс аймақтары, қалалық орта, орнықты даму, урбанистика, экодизайн, ландшафттық дизайн, рекреациялық кеңістіктер.

Кіріспе.

Қазіргі заманғы қалалар, соның ішінде Ақтөбе, сапалы рекреациялық кеңістіктердің жетіспеушілігіне тап болып отыр. Бұл жағдай қалалық тұрғындардың психоэмоционалдық жай-күйінің және дене саулығының нашарлауына әкелуде. Тұрғын үй мен өндірістік құрылыс ауқымының ұлғаюымен қатар жүретін белсенді урбанизация жасыл желектердің аумағының азаюына себепші болып, «қалалық жылу аралы» әсерін күшейтеді және қоршаған ортаның экологиялық тұрақтылығын төмендетеді. Мұндай жағдайда демалыс аймақтарын стратегиялық түрде қалыптастыру ерекше маңызға ие болады, себебі олар тек рекреациялық емес, сонымен қатар климатты реттейтін, экологиялық және мәдени-әлеуметтік функцияларды да орындайды.

Қалалық рекреациялық кеңістіктерді қалыптастырудың тиімді стратегиясын жасау кешенді тәсілді талап етеді. Бұл тәсіл мыналарды қамтуы қажет:

- экологиялық факторлар (құрғақ климатқа бейімделу, құрғақшылыққа төзімді өсімдіктерді пайдалану, суды тұтынуды оңтайландыру);
- әлеуметтік қажеттіліктер (әртүрлі жастағы және әлеуметтік топтар үшін көпфункционалы аймақтар құру);

• эстетикалық-ландшафттық құндылық (жасыл кеңістіктерді қалалық құрылыммен үйлесімді біріктіру).

Ақтөбе қаласының климаттық ерекшеліктері (температураның күрт өзгеруі, күшті желдер, құрғақшылық) қосымша шектеулер қояды, сондықтан көгалдандырылған аумақтарды жобалауда ғылыми негізделген шешімдерді қолдану аса маңызды. Дұрыс ұйымдастырылған демалыс аймақтары тұрғындардың өмір сүру сапасын арттырып қана қоймай, сонымен қатар қаланың тұрақты даму жүйесінде маңызды элементке айналады. Олар микроклиматты жақсартады, шаң-тозаң деңгейін төмендетеді және демалыс пен әлеуметтік байланыстар үшін қолайлы жағдай жасайды.

Осылайша, мақала өзектілігі Ақтөбе қаласының ерекшелігін ескере отырып, дені сау, экологиялық тепе-тең және әлеуметтік бағдарланған қалалық ортаны қалыптастыруға ықпал ететін рекреациялық аймақтар құру стратегиясын әзірлеу қажеттілігімен түсіндіріледі.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеу жұмысы Ақтөбе қаласының ландшафттық құрылымын, рекреациялық аймақтарының жай-күйін және олардың даму әлеуетін кешенді бағалауға бағытталды. Материалдар ретінде қаланың бас жоспарлары, өңірдің табиғи-географиялық деректері, климаттық көрсеткіштер, әлеуметтік-демографиялық статистика, сондай-ақ қолданыстағы рекреациялық аумақтардың кеңістіктік-талдамалық материалдары пайдаланылды.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

1. Картографиялық-кеңістіктік талдау – қалалық ландшафттардың құрылымын, жасыл желектердің таралуын, рекреациялық ресурстардың қолжетімділігін және экологиялық желілердің үздіксіздігін бағалау мақсатында геоақпараттық жүйелер (GIS) арқылы жүргізілді.

2. Ландшафттық-экологиялық бағалау – табиғи компоненттердің (топырақ, өсімдіктер, су ресурстары, микроклимат) рекреациялық әлеуетін анықтау үшін қолданылды.

3. Әлеуметтік зерттеу әдістері – тұрғындардың демалыс инфрақұрылымына деген қажеттіліктері мен қала кеңістігін пайдалану ерекшеліктерін анықтау үшін сауалнама, бақылау және жартылай құрылымданған сұхбаттар жүргізілді.

4. Функционалдық-кеңістіктік модельдеу – тұрақты дизайн қағидалары (sustainable design), биодизайн және экологиялық инженерия негізінде ұсынылған жобалық шешімдердің тиімділігін бағалау үшін қолданылды.

5. Салыстырмалы талдау – халықаралық тәжірибелерді (Алматы, Астана, Бішкек, Анкара, Ханчжоу, Душанбе үлгілері) Ақтөбе жағдайымен салыстыру арқылы бейімделген ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді.

Аталған әдістерді үйлестіру рекреациялық аумақтарды жобалау мен жаңғыртудың экологиялық, функционалдық және әлеуметтік аспектілерін кешенді зерттеуге жағдай жасады.

Нәтижелер және оларды талқылау.

Зерттеу нәтижелері Ақтөбе қаласының рекреациялық кеңістіктерін дамытуда бірқатар өзекті мәселелерді және оларды шешудің перспективалық бағыттарын айқындады.

Табиғи-климаттық бейімделу. Анализ көрсеткендей, өңірдің континенттік климаты мен жауын-шашынның жеткіліксіздігі су ресурстарын тиімді пайдалану қажеттілігін арттырады. Бұл бағытта:

- құрғақшылыққа төзімді жергілікті өсімдік түрлерін (ксерофиттер) пайдалану;
- тамшылатып суару және жауын-суды жинау жүйелерін енгізу;
- көлеңкелі аймақтарды кеңейту үшін тік көгалдандыру мен перголаларды қолдану мұндай жағдайға бейімделген ландшафт қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік қолжетімділік және инклюзия. Жүргізілген әлеуметтік зерттеу нәтижелері тұрғындардың рекреациялық кеңістіктерге тең қолжетімділігін қамтамасыз ету қажеттігін көрсетті. Инклюзивті ортаны жобалау үшін:

- мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған маршруттар;
- қауіпсіз жаяу және велоқатынастар;
- отбасыға арналған көпфункционалы аймақтар сияқты шешімдер ұсынылды.

Қала аумағында жасыл желектердің үзік-үзік орналасуы биоәртүрлілікті төмендетеді. Бұл мәселені шешу үшін экологиялық дәліздер желісі жобаланып, олардың:

- жасыл инфрақұрылымды біріктіру;
- жануарлар мен құстардың миграциясына жағдай жасау;
- ауа сапасын жақсарту

сияқты қызметтер атқаратыны анықталды.

Инновациялық «жасыл» технологияларды енгізу. Жобалық модельдеу нәтижесінде келесі шешімдер тиімді деп танылды:

- жауын-суды жинау және қайта пайдалану жүйелері;
- жасыл шатырлар мен жасыл қабырғалар;
- микроклимат реттелетін көлеңкелі алаңдар;
- күн энергиясын қолданатын шағын архитектуралық формалар.

Мәдени-тарихи сәйкестік. Зерттеу көрсеткендей, ландшафтық жобаларды өңірдің этномәдени ерекшеліктерімен үйлестіру қалалық ортаның бірегейлігін арттырады. Бұл бағытта:

- ұлттық орнамент элементтерін шағын архитектуралық формаларға енгізу;
 - жергілікті табиғи материалдарды қолдану;
 - тарихи ландшафтық құрылымдардың кейбір мотивтерін жаңғырту
- сияқты ұсыныстар жасалды.

Қазіргі жағдайды талдау және сын-қатерлер. Ақтөбе қаласы — Батыс Қазақстанның ең ірі әрі қарқынды дамып келе жатқан орталықтарының бірі — соңғы онжылдықтарда жедел урбанизация процесін бастан кешіруде. Тұрғын үй және коммерциялық аймақтардың кеңеюі, халық санының өсуі мен индустриялану қаланың табиғи және әлеуметтік инфрақұрылымына айтарлықтай қысым түсіреді. Әсіресе, урбанизацияның кері салдарын өтей алатын тұрақты, функционалды және эстетикалық жағынан тартымды демалыс аймақтарын қалыптастыру мәселесі өзекті болып отыр.

Көптеген жасыл аймақтар мен саябақтар, соның ішінде Тұңғыш Президент атындағы саябақ, кеңестік кезеңде жобаланған және қазіргі заманғы жайлы қалалық орта талаптарына сай келмейді. Негізгі мәселелер мыналарды қамтиды:

- кіші сәулет формаларының (орындықтар, күркелер, көлеңкелік шатырлар) тозуы;
- жарықтандыру мен қауіпсіздіктің жеткіліксіздігі, әсіресе кешкі уақытта;
- балалар мен спорт алаңдарының болмауы немесе ескіргендігі;
- халықтың қозғалысы шектеулі топтары үшін қолжетімділіктің шектеулігі.

Ақтөбе жауын-шашын мөлшері төмен әрі булану деңгейі жоғары климаттық аймақта орналасқан. Қолданыстағы суару жүйелері көбінесе:

- су қолмен беріледі, автоматтандырылмаған;
- ескі құбырлар мен ағып кетулерге байланысты су шығыны жоғары;
- тамшылатып немесе жерасты суару сияқты заманауи технологиялар қолданылмайды;
- жаңбыр суын немесе техникалық суды жинап, қайта пайдалану мүмкіндігі

ескерілмейді.

Ақтөбе қаласының құрылымында жасыл аймақтардың бытыраңқылығы байқалады:

- көптеген саябақтар мен скверлер бір-бірінен оқшау орналасқан;
- табиғи аймақтарды байланыстыратын жаяу жүргінші немесе велосипед маршруттары

жоқ;

- құрылыстар жасыл дәліздер арасындағы экожүйелік байланысты үзеді;
- бұл биологиялық әртүрлілікті төмендетіп, қаланың «жасыл қаңқасын» қалыптастыруға кедергі келтіреді.

Нұр-Ақтөбе және қаланың оңтүстік бөлігіндегі шағын аудандар сияқты жаңа тұрғын үй массивтері негізінен тұрғын үй құрылысына бағытталған, мұнда:

- саябақтар мен скверлерге арналған жоспарлы жобалар қарастырылмаған;
- демалыс, спортпен айналысу және әлеуметтік қарым-қатынасқа арналған қоғамдық кеңістіктер жоқ;

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің хабаршысы, №4 (82), желтоқсан 2025
Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар-Социально-гуманитарные науки-Social and humanities sciences
– көгалдандыру тапшылығы микроклиматты нашарлатып, шаң мен жылу жүктемесін арттырады;

– тұрғындар ескі саябақтарға бару үшін автокөлік қолдануға мәжбүр, бұл жол инфрақұрылымына түсетін жүктемені арттырып, ауаның ластануына әкеледі.

Стратегиялық жоспарлау қағидаттары. Қалалық ландшафттық ортада демалыс аймақтарын тиімді іске асыру табиғи, әлеуметтік және экологиялық бейімделуге негізделген стратегиялық тәсілді талап етеді. Мұндай кеңістіктердің тұрақтылығы мен функционалдығын қамтамасыз ететін негізгі қағидаттар төменде келтірілген [1].

Табиғи-климаттық жағдайларға бейімделу. Ақтөбе — Орталық Азияның көптеген қалалары сияқты — құрғақ климаттық аймақта орналасқан, мұнда су ресурстары шектеулі әрі температуралық ауытқулар айқын байқалады. Осыған байланысты басты шаралар мыналарды қамтиды:

• **Ксерофитті көгалдандыру:**

Сусыздыққа төзімді өсімдіктерді (ксерофиттерді) пайдалану — сексеуіл, қараған, тамариск, юкка, лаванда және астық тұқымдас шөптер. Бұл өсімдіктер минималды суаруды қажет етеді, жергілікті жағдайда жақсы бейімделеді және жоғары декоративті құндылыққа ие.

• **Су ресурстарын жабық жүйемен басқару:**

Ландшафтты су үнемдейтін технологиялармен жобалау, оған мыналар жатады:

- шатырлар мен қатты жабындардан жаңбыр суын жинау;
- сұр суды сүзгіден өткізу және қайта пайдалану;
- су жинақтағыштар мен автоматтандырылған сорғы станцияларын орнату.

• **Микроклимат пен желден қорғанысты қалыптастыру:**

- жасыл қабырғалар мен көлеңке түсіретін құрылымдарды орнату;
- желден қорғау үшін ағаштар мен бұталарды периметр бойымен отырғызу;
- жол төсемдерінде суды ұстайтын материалдарды қолдану;
- микроклиматты салқындату үшін су қоймалары мен субұрқақтарды интеграциялау.

Әлеуметтік бағытталған жобалау. Демалыс аймақтарын құру кезінде халықтың алуан түрлілігін ескеру және инклюзивтілік қамтамасыз етілуі қажет:

• Әрбір тұрғын үшін демалыс аймағына үйінен 800 метрден аспайтын қашықтықта жеңіл әрі қауіпсіз қолжетімділік болуы тиіс. Бұл халықтың белсенділігін арттырып, көлік жүктемесін азайтады.

• **Универсалды дизайн:**

- кедергісіз орта (пандустар, кең жолақтар, тактильдік элементтер);
- әртүрлі жас және әлеуметтік топтарға арналған функционалды аймақтар (балалар алаңдары, қарттарға арналған орындар, спорттық және мәдени кеңістіктер);
- қауіпсіз жарықтандыру және бейнебақылау жүйелері.

• **Дәстүрлі мәдениетті интеграциялау:**

- шағын сәулет нысандарында ұлттық өрнектер мен ою-өрнектерді қолдану;
- ескерткіштер мен мәдени нысандар орнату;
- арнайы бөлінген аймақтарда этно-фестивальдер мен салт-дәстүрлік шаралар өткізу.

Экологиялық тұрақтылық. Демалыс аймақтарын жобалау қоршаған ортаға кері әсерді барынша азайтып қана қоймай, қалалық экожүйені қалпына келтіруге ықпал етуі тиіс:

Су тұтынуды азайту. Топырақ ылғалдылығы мен ауа райы жағдайларын автоматты түрде бақылайтын smart-суландыру жүйелерін енгізу, тамшылатып және жер асты суару, ылғалды сақтау үшін мульчаны пайдалану.

Экологиялық таза материалдар. Жергілікті және жаңартылатын ресурстарды (балшық, табиғи тас, қайта өңделген ағаш) пайдалану, пластик пен бетонды табиғи материалдармен алмастыру мүмкіндігін қарастыру.

Эко-коридорлар жүйесі. Барлық жасыл аймақтарды бірыңғай желіге – қаланың «жасыл қаңқасына» біріктіру, жануарлар, жәндіктер мен құстар үшін өмір сүру ортасының үздіксіздігін қамтамасыз ету, қалалық шекара ішіндегі табиғи су айдындарын, жыралар мен сай-салаларды қалпына келтіру.

Инновациялық іске асыру тәсілдері. Қазіргі урбанизациялық сын-қатерлер демалыс аймақтарын жобалау және дамыту барысында инновациялық шешімдерді интеграциялауды талап етеді. Бұл тәсілдер экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар әлеуметтік тиімділікке, өзгермелі жағдайларға бейімделуге және тұрғындардың белсенді қатысуына ықпал етеді.

Функционалдық аймақтарға бөлу. Қалалық аумақты тұрғындардың функционалдық қажеттіліктеріне сай ұтымды бөлу қалалық кеңістікті тиімді пайдалануға және қолайлы орта қалыптастыруға мүмкіндік береді [2].

• Белсенді рекреациялық кластерлер – физикалық белсенділік пен жаппай іс-шаралар үшін арналған:

- түрлі жастағы топтарға арналған заманауи спорт алаңдары;
- ашық алаңдарға арналған амфитеатрлар мен сахналар;
- фестивальдер мен жәрмеңкелер өткізуге арналған көпфункционалы кеңістіктер;
- урбан-ареналар мен скейт-парктер;
- воркаут пен йогаға арналған аймақтар.

Тыныш демалыс және релаксация аймақтары – жеке, тыныш демалысқа жағдай жасайды:

- шудан және күн сәулесінен қорғалған серуен жолдары;
- көлеңкелі жерлерге орнатылған беседкалар, пергодалар, орындықтар мен әткеншектер;
- жасыл желекпен қоршалған оқу бұрыштары;
- босаңсытатын фон ретінде қызмет ететін су ландшафт элементтері (бұлақтар, шағын тоғандар);
- қарттар мен мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған терапевтік бақтар.

Экологиялық маршруттар – тек қозғалыс құралы емес, сонымен қатар ағартушылық функцияны атқарады:

- саябақ аймақтары мен қалалық құрылымдағы табиғи элементтерді өзара байланыстырады;
- қалпына келтірілген экожүйелері бар өзен жағалаулары, сайлар мен жыралар бойымен өтеді;
- навигациялық және білім беру стендтерімен жабдықталады (ботаникалық ақпарат, интерактивті мазмұнмен QR-кодтар).

Жасыл технологияларды енгізу. Инновациялық «жасыл» технологиялар қалалық ортада табиғи ресурстарды тұрақты басқарудың негізі болып табылады:

Жаңбыр бақтары (rain gardens) - беткі ағынды суларды басқаруға арналған инженерлік-ландшафтық шешімдер: жаңбыр суын тротуарлар мен жолдардан су сіңіретін топырақ пен ылғалсүйгіш өсімдіктер отырғызылған арнайы учаскелерге бағыттайды, ластағыштардан тазартады, топырақ эрозиясын және су тасқындарын болдырмайды.

Тік көгалдандыру жүйелері. Ғимараттардың, қоршаулардың, аялдамалардың, автотұрақтардың қабырғаларын көгалдандыруға мүмкіндік береді, қосымша жылу және шу оқшаулауын қамтамасыз етеді, шанды азайтады және ауа ылғалдылығын арттырады, көрнекі жағынан тартымды қалалық орта қалыптастырады.

Күн панельдеріндегі автономды энергия жүйелері. Аллеяларды жарықтандыру, гаджеттерді қуаттау, фонтан сорғыларын жұмыс істеу үшін қолданылады, олар күнқағарларға, орындықтарға, павильондарға орналастырылады; бұл энергияға тәуелділікті және көмірқышқыл газының шығарындыларын азайтуға мүмкіндік береді.

Қоғамның қатысуы. Қалалық ортадағы кез келген өзгерістердің табысты жүзеге асуы тұрғындардың сол процестерге қаншалықты белсенді қатысатынына тікелей байланысты. Бұл жобалардың қоғам сұранысына сай болуын қамтамасыз етеді және қоғамдық кеңістіктерге деген иелік сезімін қалыптастырады.

Социологиялық зерттеулер жүргізу. Түрлі жас топтарындағы тұрғындарды сауалнамалау, жастармен, отбасылармен, қарттармен фокус-топтар өткізу, басымдықтар мен наразылықтарды, қалауларды анықтау.

Қоғамдық тыңдаулар ұйымдастыру. Жобалаушылар мен әкімдік өкілдерінің қатысуымен ашық жобалар таныстырылымдары, абаттандыру тұжырымдамаларын талқылау және түзету мүмкіндігімен өткізу, студенттер мен белсенділерге арналған сәулеттік хакатондар мен байқаулар ұйымдастыру.

Кері байланыс механизмдерін құру. Тұрғындар абаттандыруды бағалай алатын, ұсыныстар қалдыра алатын мобильді қосымшалар мен онлайн платформалар, қоғамдық белсенділердің қатысуымен акимат жанындағы «жасыл кеңестер», демалыс аймақтарын жақсарту бойынша жыл сайынғы есептер мен консультациялар [3, 4].

Тәжірибелік іске асыру және үздік тәжірибелер. Қалалық ортада демалыс аймақтарын құру стратегиясын тиімді енгізу тек теориялық негіздемені ғана емес, сонымен қатар жергілікті жағдайларды, ресурстық мүмкіндіктерді және халықтың сұраныстарын ескеретін нақты кезең-кезеңмен іске асыруды талап етеді. Ақтөбе қаласына арналған іс-шаралар кешені әлемдік озық тәжірибе мен өңір ерекшеліктерін біріктіреді.

Қолданыстағы парктерді жаңғырту (Бірінші Президент саябағы мысалында). Бірінші Президент саябағы - қаланың жасыл инфрақұрылымының орталық әрі рәміздік нысандарының бірі. Алайда оның қазіргі жағдайы тұрақты және инклюзивті қалалық жоспарлау талаптарына сәйкес келмейді.

Жаңғыртудың негізгі бағыттары:

- Инфрақұрылымдық жаңарту. Тозған жаяу жүргіншілер жолдарын су өткізгіш жабынмен ауыстыру, күн батареялары бар энергия үнемдейтін жарықтандыру орнату, автоматтандырылған тамшылатып суару жүйесін ұйымдастыру.

- Ландшафтық және функционалдық жаңғырту. Ескі өсімдіктерді жергілікті құрғақшылыққа төзімді түрлермен (ақ акация, гледичия, тамарикс) ауыстыру, функционалды аймақтар құру: белсенді демалыс аймағы (воркаут, жүгіру жолдары), тыныш демалыс аймағы, инклюзивті элементтері бар балалар алаңы.

- Цифрлық шешімдерді интеграциялау. Саябақ флорасы мен тарихы туралы ақпарат беретін QR-кодтар орнату, тегін Wi-Fi және ақылды қуаттау нүктелерін ұйымдастыру.

- Мәдени және әлеуметтік белсенділікті арттыру. Уақытша арт-нысандар, жергілікті суретшілердің инсталляцияларын орналастыру, тұрақты түрде қалалық іс-шаралар, фестивальдер және спорттық белсенділіктер өткізу [5, 6].

Халық тығыз орналасқан аудандарда жаңа экопарктер құру. Ақтөбе қаласында халық санының артуы мен тұрғын массивтердің кеңеюі жасыл инфрақұрылымның жеткілікті дамуына сай келмей отыр. Бұл жағдай «Батыс-2» ауданы мен «Нұр Ақтөбе» шағын ауданы сияқты тығыз құрылысы бар аймақтарда жаңа экопарктерді құруды талап етеді.

Негізгі жобалық шешімдер:

- Пайдаланылмаған жер учаскелерін қолдану. Бос жатқан аумақтарды, жоғары вольтты электр желілерінің астындағы жерлерді, ескі өндірістік аймақтарды экопаркке айналдыру.

- Экожобалау принциптері. Су шығыны төмен ксерофитті көгалдандыру, көпфункционалы орталықтар (амфитеатрлар, сахналар, кітап киоскілері) құру.

- Қалалық құрылысқа біріктіру. 500–700 метр радиуста қолжетімділікті қамтамасыз ету, экопаркты басқа жасыл аймақтармен байланыстыратын экологиялық дәліздер ұйымдастыру.

- Әлеуметтік элементтер. Қоғамдық бақтар, үй жануарларын серуендетуге арналған аймақтар, мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған кедергісіз парктер.

Илек өзенінің жағалауын экологиялық рекреациялық кластер ретінде дамыту. Илек өзені - Ақтөбенің басты табиғи ресурстарының бірі, оны сызықтық экологиялық кластерге айналдыру үшін жоғары әлеуетке ие.

Ұсынылатын шаралар:

- Экологиялық сауықтыру. Арнаны және жағалауды қоқыстан тазарту, жағалау бойындағы табиғи өсімдік жамылғысын қалпына келтіру.

- Үздіксіз ландшафтық дәліз қалыптастыру. Жаяу және велосипедпен жүруге арналған жолдар, бақылау алаңдары, экологиялық материалдардан жасалған беседкалар мен көлеңкелік құрылымдар, жағалау кафелері мен арт-кеңістіктер.

• Инновациялық экожобалар. Жағалаудағы жаңбыр бақтарын жасау, су спортына арналған модульдік понтондар орнату, ақпараттық стендтері бар экотропалар құру.

• Білім беру және мәдени функция. Ашық аспан астында экскурсиялар мен сабақтар өткізу, жергілікті мәдени мазмұндағы арт-инсталляциялар орнату [7, 8].

Қорытынды.

Ақтөбе қалалық ортасында демалыс аймақтарын құру стратегиясы жергілікті климаттық жағдайларға бейімделуге, халықтың әлеуметтік қажеттіліктерін ескеруге және экологиялық нормаларды сақтауға негізделуі тиіс. Рекреациялық кеңістіктерді дамытудың негізгі бағыттары мыналар:

1. Климатқа бейімделген ландшафтық дизайн – құрғақшылыққа төзімді өсімдіктерді пайдалану, желден қорғайтын отырғызулар мен реттелетін микроклиматтық аймақтарды қалыптастыру.

2. Әлеуметтік бағдарлану – әртүрлі жастағы және әлеуметтік топтардың мүдделерін ескеретін көпфункционалы аймақтарды жобалау (балалар алаңдары, спорттық аймақтар, тыныш демалыс орындары).

3. Экологиялық тұрақтылық – антропогендік жүктемені азайту, «ақылды» көгалдандыру жүйелерін енгізу, табиғи экожүйелерді сақтау және қалпына келтіру.

Мұндай кеңістіктерді сауатты жобалау және іске асыру тек қалалық тұрғындардың өмір сапасын арттырып қоймай, сонымен қатар қалалық инфрақұрылымның тұрақты дамуына да үлес қосады. Көгалдандырудың заманауи технологияларын және қоғамдық қатысуды қамтитын кешенді тәсілді жүзеге асыру Ақтөбе жағдайында жайлы әрі экологиялық қауіпсіз демалыс ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, демалыс аймақтарын құру стратегиясы қаланың даму тұжырымдамасына толықтай біріктіріліп, функционалдылықты, эстетиканы және экологиялық үйлесімділікті біріктіре отырып, ұзақ мерзімді оң нәтижеге қол жеткізуге бағытталуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

1. Баймағамбетов, А. «Архитектурная трансформация городов Казахстана». – Алматы: КазГАСА, 2020.
2. Министерство экологии РК. «Стратегия зеленых городов Казахстана». – Нур-Султан, 2023.
3. Горохов В. А. «Зеленая архитектура: экологический подход к проектированию». – М., 2020.
4. СНиП 2.07.01-89 «Градостроительство. Планировка и застройка городских и сельских поселений».
5. СНиП РК 3.02-43-2013 «Градостроительное зонирование. Определение функциональных зон отдыха»
6. СНиП РК 3.02-15-2011 «Благоустройство Организация пешеходных и рекреационных зон»
7. СНиП РК 3.01.016.97 «Экология и санитария. Санитарные нормы и защита среды»
8. СНиП РК 3.02-24-2017 «Ландшафт и озеленение. Подбор растений и норм озеленения»

References

1. Bajmagambetov, A. «Arhitekturnaya transformaciya gorodov Kazahstana». – Almaty: KazGASA, 2020.
2. Ministerstvo ekologii RK. «Strategiya zelenyh gorodov Kazahstana». – Nur-Sultan, 2023.
3. Gorohov V. A. «Zelenaya arhitektura: ekologicheskij podhod k proektirovaniyu». – M., 2020.
4. SNiP 2.07.01-89 «Gradostroitel'stvo. Planirovka i zastrojka gorodskih i sel'skih poselenij».
5. SNiP RK 3.02-43-2013 «Gradostroitel'noe zonirowanie. Opredelenie funkcional'nyh zon otdyha»

- Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің хабаршысы, №4 (82), желтоқсан 2025
Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар-Социально-гуманитарные науки-Social and humanities sciences
6. SNiP RK 3.02-15-2011 «Blagoustrojstvo Organizaciya peshekhodnyh i rekreacionnyh zon»
7. SNiP RK 3.01.016.97 «Ekologiya i sanitariya. Sanitarnye normy i zashchita sredy»
8. SNiP RK 3.02-24-2017 «Landshaft i ozelenenie. Podbor rastenij i norm ozeleneniya»

СТРАТЕГИЯ СОЗДАНИЯ ЗОН ОТДЫХА В ГОРОДСКОЙ СРЕДЕ (НА ПРЕМЕРЕ ГОРОДА АКТӨБЕ)

МОМЕНОВ Б.М. , БАРБОСЫНОВА Г.Е. * , КУЗНЕЦОВА Ю.Н.

Моменов Боранбай Мурзагалиевич – Кандидат педагогических наук, доцент, Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, г. Актөбе, Казахстан.

E-mail: momenovbm@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4606-4072>

***Барбосынова Гаухар Ералиевна** – Магистр, старший преподаватель, Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, г. Актөбе, Казахстан.

E-mail: barbossynova.gauhar@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9273-5914>

Кузнецова Юлия Николаевна – Магистр, старший преподаватель, Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова, г. Актөбе, Казахстан.

E-mail: ykuznetsova@zhubanov.edu.kz, <https://orcid.org/0009-0000-1556-0156>

Аннотация. В статье рассматриваются стратегические подходы к проектированию и организации рекреационных пространств, к созданию зон отдыха в ландшафтной структуре города Актөбе (Казахстан) и направленные на повышение качества жизни горожан. Особое внимание уделяется принципам устойчивого развития, биодизайну и multifunctionality городских ландшафтов, климатические, социокультурные и экологические особенности региона, предлагаются принципы проектирования с учетом местной специфики. В условиях урбанизации и климатических вызовов особую актуальность приобретает формирование комфортной и устойчивой городской среды в Центральной Азии.

В статье детально анализируются ключевые аспекты формирования эффективных зон отдыха, включая: адаптацию к природным условиям посредством внедрения засухоустойчивых фитоценозов и инновационных водосберегающих технологий; обеспечение социальной доступности и инклюзивности рекреационных пространств; создание экологических коридоров для поддержания биоразнообразия. В работе представлен ряд инновационных решений, таких как: системы сбора и рециркуляции дождевой воды; технологии вертикального озеленения; создание микроклиматических зон с регулируемыми параметрами среды.

Особое внимание уделяется вопросам интеграции опыта градостроительства с местными культурно-историческими традициями и природно-климатическими особенностями региона. Статья предлагает концептуальную модель развития рекреационных пространств, сочетающую экологические, социальные и технологические аспекты проектирования.

Ключевые слова: ландшафтная архитектура, зоны отдыха, городская среда, устойчивое развитие, урбанистика, экодизайн, ландшафтный дизайн, рекреационные пространства.

STRATEGY FOR CREATING RECREATIONAL AREAS IN THE URBAN ENVIRONMENT (A CASE STUDY OF THE CITY OF AKTOBE)

MOMENOV B.M. , BARBOSSYNOVA G.E. * , KUZNETSOVA Y.N.

Momenov Boranbai Murzagalievich – Candidate of pedagogical sciences, docent, Aktobe Regional University named after K.Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan.

E-mail: momenovbm@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4606-4072>

***Barbossynova Gaukhar Yeralievna** – Master's degree, senior lecturer, Aktobe Regional University named after K.Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan.

E-mail: barbossynova.gauhar@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9273-5914>

Kuznetsova Yuliya Nikolaevna – Master's degree, senior lecturer, Aktobe Regional University named after K.Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan.

E-mail: ykuznetsova@zhubanov.edu.kz, <https://orcid.org/0009-0000-1556-0156>

Abstract. The article explores strategic approaches to the planning and organization of recreational areas within the landscape structure of the city of Aktobe (Kazakhstan), aimed at improving the quality of urban life. Particular attention is given to the principles of sustainable development, biodesign, and the multifunctionality of urban landscapes. The paper takes into account the climatic, sociocultural, and ecological characteristics of the region and proposes design principles tailored to local specifics. In the context of urbanization and climatic challenges, the formation of a comfortable

Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар-Социально-гуманитарные науки-Social and humanities sciences
and sustainable urban environment in Central Asia is of particular relevance.

The article provides a detailed analysis of the key aspects of developing effective recreational zones, including: adaptation to natural conditions through the introduction of drought-resistant phytocenoses and innovative water-saving technologies; ensuring social accessibility and inclusivity of recreational spaces; and the creation of ecological corridors to support biodiversity. A range of innovative solutions is presented, such as systems for rainwater collection and recirculation, vertical greening technologies, and the creation of microclimatic zones with regulated environmental parameters.

Special attention is paid to the integration of urban planning experience with local cultural and historical traditions, as well as the region's natural and climatic features. The article proposes a conceptual model for the development of recreational spaces that integrates ecological, social, and technological aspects of landscape design.

Key words: landscape architecture, recreational areas, urban environment, sustainable development, urbanism, eco-design, landscape design, recreational spaces.